

Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Ege Serbest Bölgesi Üzerine Bir Araştırma**Özge Elmas GÜNAYDIN¹****Öz**

Ülkenin karayolu, havayolu, demiryolu ve denizyolu gibi ulaştırma ağlarına yakın yerlerde kurulan, sağladığı teşvik ve avantajlarla ülkenin uluslararası ticaretine önemli derecede katkı sağlayan serbest bölgeler ülke ekonomisi için çok önemlidir. 1985 yılında çıkarılan Serbest Bölgeler Kanunu ile Türkiye’de faaliyette bulunan 18 serbest bölge bulunmaktadır. Kapladığı alanı ve sağladığı döviz girişi ile Türkiye’ye en fazla katkı sağlayan serbest bölgelerden biri olan Ege Serbest Bölgesi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Ege Serbest Bölgesinin 2009 ve 2018 yılları içerisindeki ihracat ve ithalat oranları incelenmiştir. İlgili yıllar içerisinde Ege Serbest Bölgesinden toplamda 5 milyar 120 milyon 250 bin dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. 2019 yılının Ocak-Ağustos ayları içerisinde ithalat ve ihracat hacmi incelendiğinde, 280 milyon 561 bin dolarlık ihracat hacmi ilgili yıl içerisinde en fazla hacme sahip olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, İhracat, İthalat, Serbest Bölge, Ege Serbest Bölgesi

Relationship Between Foreign Trade and Free Zone: A Research on Aegean Free Zone**Abstract**

Free zones, which are established close to the country's transportation Networks such as roads, airlines, railways and seaways, and which contribute significant advantages to the international trade of the

Atıf İçin / For Citation: Günaydın, Ö. E. (2020). Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Ege Serbest Bölgesi Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED Cilt 2, Sayı 2, 24-43. <https://dergipark.org.tr/pub/usbed>

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi
Gönderilme Tarihi / Submission Date: 14.11.2019
Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.02.2020

¹ Öğrt. Gör., İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Türkiye, E-mail: ozge.gunaydin@kavram.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3959-1357

country with their incentives, are very important for the country's economy. With the Free Zones Law enacted in 1985, there are 18 free zones operating in Türkiye. The Aegean Free Zone, which is one of the free zones that contributes the most to Türkiye with the area it occupies and the foreign Exchange inflow it provides, is the subject of this research. Export and import rates of the Aegean Free Zone in 2009 and 2018 were analyzed. In the related years, a total of 5 billion 577 million 110 thousand dollars was exported from the Aegean Free Zone. When the import and export volume was analyzed in January-August 2019, it was found that the export volume of 280 million 561 thousand dollars had the highest volume in the relevant year.

Key Words: Foreign Trade, Export, Import, Free Zone, Aegean Free Zone

GİRİŞ

İlkçağlarda hayatımıza girmiş olan ticaret kavramı günümüz şartlarında daha da gelişerek uluslararası boyuta ulaşmıştır. Uluslararası ticaretin giderek yaygınlaşması rekabeti küresel boyuta taşımıştır. Rekabetin küreselliği hem etkilediği alan hem de ülkelerin gelişmişlik seviyelerindeki farklılıklar açısından önem arz etmektedir. Küresel rekabet ülkenin kendi sınırları içerisinde gerçekleştirilen iç ticaretten ve sınırları dışarısında gerçekleştirilen dış ticaretten etkilenmekte ve bu durum sonucunda yeni ticari gelişmeleri ortaya çıkarmaktadır. 1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması ile ithalat vergileri azaltılmış ve dış ticaret geliştirilmeye çalışılmıştır. Benzer şekilde Dünya Ticaret Örgütü uluslararası ticareti kolaylaştırıcı uygulama ve yöntemlerle geliştirmek istemektedir. Bu uygulamalardan en önemlilerinden birisi de serbest bölgelerdir.

Gelişmekte olan ülkeler arasındaki rekabetin şiddetlenmesinde yabancı yatırımların çekilebilmesi amacı yatmakta ve yabancı yatırımın ülke içerisine çekilebilmesine imkân tanıyan serbest bölgeler kavramı ülkelere rekabet avantajı sağlaması ve gelişimine destek olabilmesi amacıyla ortaya çıkmaktadır. Serbest bölgeler yabancı yatırımları çekmek amacıyla gelişmekte olan ülkelerin kullanmış oldukları “kilit araçlar”dır (Waters, 2013:489). İhracata yönelik sanayileşme politikasını uygulayan ve benimseyen gelişmekte olan ülkeler, ihracata yönelik sanayileşme politikanın bir vasıtası olarak serbest bölgeleri kullanmaya başlamıştır (Hava, 1999:113). Serbest bölgelerde yatırımcı işletmeler ekonomik gelişme, teknoloji transferi, iş ve işletme yaratmak gibi ticari ve ekonomik işlemler için önemli miktarda mali teşvik almaktadır. “Serbest bölgeler

“ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla beraber, gümrük hattı dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir.” (Koçtürk ve Danacı, 2015:223).

Bu araştırmada Ege Serbest Bölgesi Anonim Şirketinin (ESBAŞ) Türkiye ile gerçekleştirdiği 2009 ve 2018 yılları arasındaki ithalat ve ihracat oranları yıl bazında;2019 yılına ait veriler Ocak ve Ağustos ayları ile sınırlı olmak üzere, ay bazında incelenmiş, ithalat ve ihracat oranları karşılaştırılmaktadır. Ege Serbest Bölgesinin Türkiye’de yer alan diğer serbest bölgeler içerisindeki konumu ve önemi ithalat ve ihracat oranlarından yola çıkılarak vurgulanmaktadır. Araştırmada veriler Ege Serbest Bölgesinin 2019 yılı Ocak ve Ağustos ayları verileri ile sınırlandırıldığından, bu araştırmanın sonuçları Ege Serbest Bölgesinin ithalat ve ihracat oranları ile ilgili sınırlı bilgi sunmaktadır.

SERBEST BÖLGELER

Tanımı

İşletmeler gerçekleştirmiş oldukları ticari faaliyetler (tedarikçiden ürün alımı, ara mal, hammadde alımı vb.) neticesinde elde ettikleri girdileri kullanıp çıktılar meydana getirerek, müşterilerin/tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. İşletmeler kar amacını sağlamak amacıyla üretim gerçekleştirirken, tüketici kitlesi de ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ürün satın almaktadır. Karşılıklı faydanın sağlandığı bu durum içerisinde her iki taraf açısından da maliyet kavramı önem arz etmektedir. İşletmelerin ucuz ve kolay hammadde, ara mal, hizmet veya işgücü kazanımını sağlaması noktasında önemli olan serbest bölgeler ticari avantajları bünyesinde barındırmaktadır. “İlk modern ekonomik bölgeler, 1960’lı yıllarda endüstriyel üretimin gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkelere taşınması sonucunda kurulmuştur.”(Huang, Van, Hossain ve He, 2017:76).

“Ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, endüstriyel ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler serbest bölgelerdir.”(Ekonomi Bakanlığı, 2019). Serbest bölge tarifeler gibi geleneksel ticaret engellerini ortadan kaldıran ve bürokratik yönetmelikleri en aza indiren belirlenmiş alanlar olarak da ifade edilebilirler (Shayah ve Qifeng, 2015:287). Bu bağlamda, bir ülkenin gümrük ve vergi sınırları dışında kabul edilmekte ancak siyasi sınırları içerisinde yer almakta olup, ticari, sınai ve hizmet faaliyetlerinin kolay ve ucuz şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla devlet müdahalesinin en az olduğu özellikli alanlardır.

Serbest bölgeler, dış ticaret mevzuatı açısından değerlendirildiğinde yabancı ülke konumunda olup, bölge içerisine yapılacak olan eşya giriş ve çıkış işlemleri gümrük mevzuatı hükümlerine göre yapılmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’den bölgeye eşya gönderilmesi ihracat, bölgeden Türkiye Gümrük Bölgesine eşya gönderilmesi ise ithalat kapsamında değerlendirilmektedir. Bir başka deyiş ile Türkiye’den Amerika’ya gönderilen ürün ve Türkiye Gümrük Bölgesinden herhangi bir serbest bölgeye gönderilen ürün ihracat işlemi kapsamındadır. Amerika’dan Türkiye’ye alınan ürün ve herhangi bir serbest bölgeden Türkiye’ye alınan ürün ithalat işlemi dâhilindedir. Bu nedenle, Gümrük Kanunu’nda serbest bölgelere eşya giriş ve çıkışları ayrı bir gümrükçe onaylanmış işlem ve kullanım olarak tescil edilmiş ve düzenlenmiştir (Selen, 2017:29). Serbest bölgede ev sahibi ülkenin para birimi (ulusal para) haricinde diğer ülkelerin para birimleri ile de işlem yapılmaktadır. Bu durum sonucunda kambiyo rejimi uygulanmaması ve geniş esneklikler sonucunda para transferinde kolaylaşmaktadır (Dölek, 2013:17).

Serbest Bölgelerin Amacı

İhracat potansiyeline katkı sağlamak, ihracat için üretim ve yatırımı artırmak, yabancı sermaye girişine imkân sağlamak, finansman imkanlarından yararlanmak ve ekonominin girdi ihtiyacını gidermek gibi amaçlara hizmet etmesinden dolayı serbest bölgeler gelişme aşamasında olan ülkelerin dış ticaret politikaları için önemlidir.

Ülkelerin serbest bölge kurma ve beraberinde hedeflediği amaç ülkenin ekonomik ilerleyişine ve taleplerine göre değişebilmektedir. Ulusal yasalar, istihdam yaratma, teknoloji edinimini teşvik etme, yabancı yatırımları teşvik etme ve bir ülkenin ihracatını arttırma gibi politika hedeflerine ulaşmak amacıyla serbest bölgeleri kurmaktadır (Waters, 2013:489). Serbest bölgelerin hedefi, yeni işletmeleri ve yabancı yatırımcıları çekerek küresel pazar varlığını arttırmaktır (Shayah ve Qifeng, 2015:287). Bazı ülkeler döviz girdisini arttırmak amacıyla ihracata yönelik işlem süreçleri gerçekleştirirken; bazı ülkeler teknoloji transferine yönelebilmektedir (Hava, 1999:114).

Serbest bölgelerin amaçları ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, kuruluş yeri ve türüne göre farklılık gösterebilmektedir. “Gelişmiş ülkeler uluslararası ticaretin avantajlarından yararlanmayı amaçlarken, gelişmekte olan ülkeler ise ihracatın artırılması, işgücü istihdamı ve döviz girişini arttırmayı amaçlamaktadır.”(Tümenbatur, 2012:341). İhracat işlem bölgesinin temel hedefleri: Geleneksel olmayan ihracatı teşvik ederek döviz kazancı sağlamak, ülkedeki işsizlik ya da istihdam sorunlarını azaltmak ve gelir yaratmaya yardımcı olmak, doğrudan yabancı yatırımı çekmek ve yerli yatırımcıların geleneksel olmayan ürünlerin üretiminde yer alması için katalizör görevi görecekteknolojik transfer, bilgi yayılımı ve gösteri etkilerini teşvik etmektir(Madani, 1999:5). Ülkelerin ekonomik gelişiminde en yüksek katkıyı sağlayacak olan serbest bölgelerin amaçları: Teknoloji girişine hız kazandırmak, uluslararası ticareti geliştirmek, yabancı yatırımları arttırmak, ihracat amaçlı yatırım ve üretimi teşvik, işletmeleri ihracata yönlendirmektir (Ekonomi Bakanlığı, 2019).

Serbest Bölgelerin İşlevi

Serbest bölgelerin amaçları ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre farklılık göstermektedir. Serbest bölgelerin gerçekleştirdiği işlevler; yeni iş imkânlarının oluşturulması, sağlanan teşvik ve avantajlarla maliyeti düşük mal üretimi ve ihracı, ülkeye yabancı sermaye ve teknolojinin gelmesini sağlayacak zemin hazırlanması, ihrac ürünlerinin ihracatına hız kazandırmak ve aynı zamanda kolaylaştırmak, ev sahibi ülke dışından gelen malların transit olarak yurtdışı ülkelere satımı ve sanayicinin ihtiyaç

duyduğu bazı ara malların ve hammaddelerin kolaylıkla, istenilen miktar ve zamanda temin edilebilmesidir (Kaya, 2011:58).

Serbest Bölgelerin Avantajları

Ülkelerin iktisadi anlamda gelişimlerine büyük katkı sağlayan serbest bölgelerin hem işletmeler hem de ülkeler için birçok avantajı bulunmaktadır. Ülkenin gümrük sınırları dışından, gümrük sınırları içerisine bir mal girişi gerçekleştiğinde gümrük rejimine tabi olmaktadır. Serbest bölgeler bu durumun istisnası olarak öne çıkmakta olup; ülkenin gümrük mevzuatının geçerli olmadığı özel alanlardır. Muhtelif ara ve nihai mallar serbest bölgelere gerek ana ülkeye gerek diğer ülkelere ihraç edilmek üzere gümrüksüz olarak ithal edilebilirler (Arslan ve Yapraklı, 2007:93). Serbest bölgedeki yatırımcı işletmeler iş yaratma, teknolojik transfer ve ekonomik gelişme sağlama vaadi karşılığında önemli miktarda mali teşvik alırlar. Serbest Bölgeler Mevzuatı kapsamında, yasal olarak belirlenmiş bir süre içinde gelir ve kurumlar vergisinden muafiyet, üretim için gerekli olan ekipmanların vergisiz biçimde ithalatı gibi durumlarda şirketlere cazip teşvikler sunabilmektedir. Yasal olarak belirlenmiş süreden kasıt; Türkiye'deki serbest bölgeler kurumlar ve gelir vergisi açısından incelendiğinde 06.02.2004 tarihinden öncesinde ve sonrasında yükümlülük şeklinin farklılık arz ettiği görülmektedir. İlgili tarihten (06.02.2004) önce faaliyet ruhsatı almış olan kişilerin kazançları ruhsat süresi ile sınırlı olmak üzere hem gelir hem de kurumlar vergisinden istisna tutulmuş ancak 06.02.2004 tarihinden sonra faaliyet ruhsatı almış olan kişilerin kazançları faaliyet konusu üretim olanlar hariç olmak üzere, gelir ve kurumlar vergisine tabi tutulmuştur (Dölek, 2013:103-104). Serbest bölgeler sağladıkları birçok avantaj yanında bazı durumlarıyla eleştirilmektedir. Öztürk (2013) çalışmasında bu eleştirileri: "İhracat ve döviz kazançları, vergi kayıpları, yabancı yatırımcılardan ev sahibi ülkenin beklentileri ve istihdam ve çalışma koşulları" olarak gruplandırmaktadır (s:78-80).

Serbest Bölge Türleri

Ülke içerisindeki bir yer göz önüne alındığında, şirketler yalnızca bir ülkenin serbest bölge teşviklerini değil aynı zamanda bir ülkenin politik istikrarını, altyapısını ve genel

ekonomik iklimini de araştırır (Waters, 2013:490). Serbest bölgeler buldukları ülke ekonomilerine katkı sağlamakla beraber, işletmelere yatırım imkânı da sağlayan alanlar olup ülkemizde de önemini artırmaktadır. Ülkeler ekonomik yapılarını göz önünde bulundurarak beklentilerini ve amaçlarını gerçekleştirmek için kendi serbest bölgelerini kurmuşlardır. Her ülkenin ekonomik yapısı ve zamandan beklentisi serbest bölgelerin kuruluş amacını farklılaştırdığı gibi amaca hizmet eden serbest bölgenin türünü de farklılaştırmaktadır. Bu durum serbest bölgelerin heterojenliğini ortaya çıkarmaktadır. Gelişmiş ülkeler ucuz iş gücü ve hammadde arayışına girecekken; gelişmekte olan ülkeler üretim ve yatırım beklentisine yönelecektir. Beklentilerin ve amaçların farklılığı göz önüne alındığında serbest bölgeleri belirli hatlarla birbirlerinden ayırmak mümkün değildir. Uygulama alanına ve içerisinde gerçekleştirilen faaliyet kollarına göre her biri birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Bu farklılıklarda serbest bölgelerin çeşitlenmesine ve farklı amaçlara hizmet eden işlemlerin gerçekleştirilmesine imkân sağlamaktadır. Serbest bölgelerin çeşitlerini birbirinden ayırmak için bölge içerisinde gerçekleştirilen işlemlerin çeşidi ve bölgenin faaliyetlerinin iç piyasaya mı yoksa dış piyasaya mı yönelik olduğunun saptanması gerekmektedir(Toprak, 2019:12). Bu doğrultuda, serbest bölge içerisinde gerçekleştirilen faaliyetler sadece ticari olabilirken hem ticari hem de sınai faaliyetleri kapsayabilmektedir. Ayrıca serbest bölge içerisinde gerçekleştirilen faaliyetler hem dış piyasaya hem de iç piyasaya yönelik olabileceği gibi sadece dış piyasaya yönelik de olabilir. Bu çerçeveden bakıldığında, serbest bölge kavramı bütün bu kavramları kapsayan genel bir kavramdır.

Serbest bölgeler serbest üretim bölgesi, serbest ticaret bölgesi, serbest finansal bölgeler, serbest tüketim bölgesi ve transit bölge olarak sınıflandırılabilir(Çakır, 2018:4-8). Serbest üretim bölgesi, ihracata yönelik montajın ve hafif imalat sanayinin gerçekleştirildiği bölgelerdir (Gürsoy, 2018:335). Çok uluslu şirketlerin ucuz iş gücünden faydalanmak amacıyla üretim faaliyetlerini taşıdıkları bölgeler olarak da ifade edilebilir. Tayvan, Malezya, Brezilya vb. ülkelerde örnekleri bulunmaktadır. Serbest ticaret bölgesi ülkelerin en fazla uyguladığı serbest ticaret modelidir. Malların depolanma, paketlenme, satışa hazır hale getirilme ve lojistiği gibi işlemlerin gerçekleştirilmesine imkân sağlayan bölgelerdir(Toprak, 2019:13). Gerçekleştirilen

bütün işlemlerin finansal nitelikte gerçekleştirildiği yerler ise serbest finansal bölge olarak nitelendirilir (Çakır, 2018:6). Uluslararası piyasalarda dolaşan yabancı sermayeyi çekmek için oluşturulan bölgelerdir. Serbest tüketim bölgesinde farklı amaçlar için tüketime ve satışa izin verilmektedir. Bu satış ve tüketim gümrük vergisinden muafır. Transit bölge, denize yakın veya yeterli çıkışı olmayan, denize kıyısı olan ülkelerin depolama ve dağıtım merkezleri şeklinde kullanılması için girişte kurduğu limandır (Muzhdabayeva, 2006:9).

Türkiye’deki Serbest Bölgeler

Türkiye’de 1980’li yıllara kadar muhtelif siyasi ve iktisadi sebeplerden dolayı uygulama alanı bulamayan serbest bölge kurma girişimleri 1927 yılında başlamıştır (Arslan ve Yapraklı, 2007:96). 24 Ocak 1980 kararları ile dünya çapında yaşanan başarı ve gelişimlerden yola çıkarak serbest bölgelerin yabancı yatırımları çekeceğini ve ihracatı artıracığı düşünülmüştür. Bu bağlamda 1985 yayın yıllı 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanun’u ile Türkiye’de ihracatı artırmak, ihracat odaklı üretime odaklanmak gibi ekonomik gelişime olumlu katkı sağlayacak işlemlerin gerçekleştirilmesi düzenlenmiştir. Bu doğrultuda, Cumhuriyet’in ilk yıllarında serbest bölge alanında atılan ilk adım olan Serbest Mıntıka Kanunu ile başarılı olunamamış ve ardından gelen birçok deneme ile diğer gelişmiş ülkelere kıyasla geç olsa da 1987 yılından sonra hızlı bir atılım gerçekleştirilmiştir. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile birlikte ülkemizde faaliyet gösteren serbest bölgeler ve kuruluş tarihleri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Serbest Bölgeler

Serbest Bölge	Kurulma Tarihi
Mersin Serbest Bölgesi	1985
Antalya Serbest Bölgesi	1985
Ege Serbest Bölgesi	1987
İstanbul AHL Serbest Bölgesi	1990
Trabzon Serbest Bölgesi	1990
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	1990
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	1992

İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	1992
Samsun Serbest Bölgesi	1995
Avrupa Serbest Bölgesi	1996
Rize Serbest Bölgesi	1997
Kayseri Serbest Bölgesi	1997
İzmir Serbest Bölgesi	1997
Gaziantep Serbest Bölgesi	1998
TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi	1999
Denizli Serbest Bölgesi	2000
Bursa Serbest Bölgesi	2000
Kocaeli Serbest Bölgesi	2000

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı (2019)

Türkiye’de faaliyette bulunan serbest bölgelerin gösterildiği Tablo 1 incelendiğinde ilk kurulan serbest bölgelerimizin Mersin Serbest Bölgesi ve Antalya Serbest Bölgesi olduğu görülmektedir. Ardından 1990 yılında Ege Serbest Bölgesi kurulmuştur. En yakın tarihte kurulmuş olan, 19 yıllık geçmişe sahip, Kocaeli Serbest Bölgesi ise 2000 yılında kurulmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) elde edilen veriler neticesinde, Tablo 2’de Türkiye’deki serbest bölgelerden yapılan ihracat ve ithalat miktarları dolar bazında verilmiştir.

Tablo 2. Serbest Bölgelere Göre Yıllık İthalat ve İhracat Miktarı(milyar dolar)

	2019 (Ocak- Ağustos)	2018	2017	2016
T.C. Serbest Bölgelerine İhracat	1.461.150	2.186.195	1.994.504	1.821.510
Toplam İhracat	111.358.322	167.920.613	156.992.940	142.529.584
T.C. Serbest Bölgelerden İthalat	809.502	1.322.322	1.564.460	1.434.892
Toplam İthalat	131.939.225	223.047.094	233.799.651	198.618.235

Kaynak: Araştırmacı tarafından Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verilerinden derlenmiştir. Değerler Amerikan Doları üzerindedir.

Tablo 2'ye bakıldığında, 2016 yılı verileri incelendiğinde toplam ihracat tutarı 142 milyar 529 milyon 584 bin dolar iken; bu oranın 1 milyar 821 milyon 510 bin doları serbest bölgelere gerçekleştirilmiştir. 2016 yılında serbest bölgelerden gerçekleştirilen ihracat tutarının ülke gruplarına göre yıllık ihracat toplamının içerisindeki payı %1,3'dür. 2017 verilerine bakıldığında ise toplam ihracat tutarının 156 milyar 992 milyon 940 bin dolar olduğu görülmektedir. İlgili oranın 1 milyar 994 milyon 504 bin doları Türkiye'deki serbest bölgelere gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında serbest bölgelere gerçekleştirilen ihracat tutarının ülke gruplarına göre yıllık ihracat toplamının içerisindeki payı %1,3'dür. 2018 yılında ülke gruplarına göre toplam ihracat tutarı 167 milyar 920 milyon 613 bin dolar iken; ilgili oranın 2 milyar 186 milyon 195 bin doları serbest bölgelere gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında serbest bölgelere gerçekleştirilen ihracat tutarının ülke gruplarına göre yıllık ihracat toplamının içerisindeki payı %1,3'dür.

Tablo 2'deki ithalat rakamları incelendiğinde; 2016 yılındaki ithalat tutarı 198 milyar 618 milyon 235 bin dolar olup, ilgili oranın 1 milyar 434 milyon 892 bin doları serbest bölgelerden gerçekleştirilmiştir. 2016 yılında serbest bölgelerden gerçekleştirilen ithalat tutarının ülke gruplarına göre yıllık ithalat toplamının içerisindeki payı %0,7'dir. 2017 verileri incelendiğinde ise 233 milyar 799 milyon 651 bin dolar olup 1 milyar 564 milyon 460 bin doları serbest bölgelere gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında serbest bölgelerden gerçekleştirilen ithalat tutarının ülke gruplarına göre yıllık ithalat toplamının içerisindeki payı %0,7'dir. 2018 verileri incelendiğinde ise 223 milyar 047 milyon 094 bin dolar ithalat tutarının 1 milyar 322 milyon 322 bin doları serbest bölgelerden gerçekleştirilmiştir. 2016 yılında serbest bölgelerden gerçekleştirilen ithalat tutarının ülke gruplarına göre yıllık ithalat toplamının içerisindeki payı %0,6'dır. Bu doğrultuda 2016 ve 2018 yılları içerisinde serbest bölgeler tarafından gerçekleştirilen ihracat ve ithalat oranında artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 3'e bakıldığında, Türkiye serbest bölgelerinde 2019 yılı (Ocak ve Ağustos) toplam ticaret hacimleri karşılaştırıldığında Ege Serbest Bölgesi 280 milyon 561 bin dolar yıllık ihracat hacmi ile ilk sırada yer almaktadır. Ege Serbest Bölgesini 198

milyon 133 bin dolar ihracat hacmi ile Mersin Serbest Bölgesi izlemektedir. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi 177 milyon 515 bin dolar ile üçüncü sırada yer almaktadır. En az ihracat hacmine sahip serbest bölgemiz ise 59 milyon dolar ticaret hacmi ile Trabzon Serbest Bölgesidir. 2019 yılı verileri incelendiğinde ihracatı artırmak ve ihracat odaklı üretime yönelmek amacıyla kurulan serbest bölge amacına en çok ulaşan serbest bölgemiz Ege Serbest Bölgesidir. Tablo 3'te Türkiye'de faaliyet göstermekte olan serbest bölgeler ile Türkiye arasında 2019 yılı Ocak ve Ağustos ayları içerisinde gerçekleştirilen ithalat ve ihracat miktarları gösterilmektedir.

Tablo 3. Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Toplam İthalat ve İhracat Miktarı (milyon dolar)

Serbest Bölge	İhracat Miktarı	İthalat Miktarı
Mersin Serbest Bölgesi	198.133	36.778
Antalya Serbest Bölgesi	61.098	4.956
Ege Serbest Bölgesi	280.561	103.813
İstanbul AHL Serbest Bölgesi	29.544	16.514
Trabzon Serbest Bölgesi	59	-
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	102.600	13.406
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	30.827	78.871
İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	177.515	58.024
Samsun Serbest Bölgesi	2.494	2.515
Avrupa Serbest Bölgesi	138.050	206.573
Kayseri Serbest Bölgesi	162.746	95.857
İzmir Serbest Bölgesi	39.202	50.455
Gaziantep Serbest Bölgesi	11.523	8
TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi	1.571	1.787
Denizli Serbest Bölgesi	2.198	1.017
Bursa Serbest Bölgesi	156.853	96.093
Kocaeli Serbest Bölgesi	66.217	42.835

Kaynak: Araştırmacı tarafından Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verilerinden derlenmiştir. Değerler Amerikan Doları üzerindedir.

EGE SERBEST BÖLGESİ DEĞERLENDİRMESİ

21.06.1990 tarih ve 20555 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan ek yönetmelik ile 1. sınıf İzmir Gaziemir Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü olarak kurulmuş, daha sonra isim değişikliği ile Ege Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü olmuştur. 20.08.1990 tarihinde fiilen faaliyete başlayan Ege Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü 13.11.2000 tarihi itibariyle otomasyona geçmiştir(Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi, 2019).Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi (ESBAŞ) 500 kişilik uzman kadrosuyla Ege Serbest Bölgesinin kurulup işletilmesinden sorumludur. Eylül 2019 rakamlarına göre 2.200.000 m²'lik alana sahip olan Ege Serbest Bölgesi 78 milyar dolarlık ticaret hacmine sahiptir. Ege Serbest Bölgesinde 167 firma faaliyette iken, 21.292 çalışan yer almaktadır(Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi, 2019).Serbest bölgeler içerisinde gerçekleştirilen işlem yönlerinde serbest bölgenin ana ülke dışında üçüncü bir ülke olduğu gerekçesi ile gerçekleştirilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ile Ege Serbest Bölgesi arasındaki dış ticaret oranları tablolar halinde verilmiş ve yorumlanmıştır. Bu kapsamda; Ege Serbest Bölgesinin yıllar itibariyle ithalat-ihracat hacmine ve toplam ticaret hacmi içerisindeki payına yer verilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2019 istatistiklerinden elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan Tablo 4'te Ege Serbest Bölgesinin 2009 ve 2018 yılları arasındaki Türkiye ile gerçekleştirdiği ihracat miktarı ve ilgili miktarların Türkiye'de bulunan tüm serbest bölgeler tarafından gerçekleştirilen ihracat miktarı içerisindeki payı verilmiştir.

Tablo 4. 2009 ve 2018 Yıllarına Göre Ege Serbest Bölgesinin İhracat Durumu

Yıllar	Ege Serbest Bölgesi (milyon dolar)	Serbest Bölgelerin Toplam İhracatı (milyar dolar)	ESBAŞ'ın Toplamdaki Payı(%)
2018	454.740	2.186.195	20,80
2017	421.279	1.994.504	21,12
2016	404.111	1.821.510	22,18
2015	404.900	1.906.792	21,32
2014	474.813	2.269.841	20,91
2013	536.132	2.412.824	22,22
2012	702.851	2.294.934	30,62
2011	860.723	2.554.721	33,82

2010	543.140	2.083.788	26,06
2009	317.561	1.957.066	16,22

Kaynak: Araştırmacı tarafından Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verilerinden derlenmiştir.

Tablo 4'e bakıldığında, Ege Serbest Bölgesinin ihracat miktarı 2009 ve 2011 yılları arasında 543 milyon 162 bin dolar artış göstermiştir. 2011 yılı içerisinde Ege Serbest Bölgesinin diğer serbest bölgeler ile gerçekleştirilen toplam ihracat içerisindeki payı %33'dür. 2012 yılından sonra ihracat miktarı üzerinde birtakım düşüşler meydana gelmeye başlamıştır. 2012 yılında 702 milyon 851 bin dolarlık ihracat hacmine sahip olan Ege Serbest Bölgesinin 2016 yılında ihracat hacmi 404 milyon 111 bin dolara düşmüştür. 2016 yılından sonra ilgili oran (404 milyon 111 bin dolar) artış göstermeye başlamış ve 2018 yılında 454 milyon 740 bin dolara ulaşarak; Ege Serbest Bölgesine gerçekleştirilen toplam ihracat miktarı %20'ye yükseltilmiştir. İlgili oranların 2019 yılı içerisinde değişiminin incelenmesi amacıyla Türkiye İstatistik Kurumundan (2019)elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan Tablo 5'te Ege Serbest Bölgesinin 2019 yılının Ocak ve Ağustos ayları içerisindeki değişimleri gösterilmektedir.

Tablo 5. Ege Serbest Bölgesi 2019 Yılı İhracat Miktarı (milyon dolar)

Aylar	Ege Serbest Bölgesi
Ocak	35.735
Şubat	32.300
Mart	38.155
Nisan	37.055
Mayıs	41.079
Haziran	26.197
Temmuz	41.046
Ağustos	29.032
Toplam	280.599

Kaynak: Araştırmacı tarafından Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verilerinden derlenmiştir. Değerler Amerikan Doları üzerindedir.

2018 yılında 454 milyon 740 bin dolara olan ihracat hacmi 2019 yılının Ocak ve Ağustos ayları içerisinde gerçekleştirilen ihracat hacmi ile kıyaslandığında; 2019 yılının ilk on aylık sürecinde ilgili oranın (454.740) %61'i olduğu görülmektedir. Ocak ayında 35 milyon 735 bin dolar, Ağustos ayında 29 milyon 032 bin dolarlık ihracat miktarı gerçekleştirilmiş olup; Ocak ayı ve Ağustos ayı arasında 6.703 bin dolarlık ihracat azalışı gerçekleşmiştir. Ege Serbest Bölgesinin Ocak ayından itibaren gerçekleştirdiği ihracat miktarı Ağustos ayı içerisinde azalış göstermektedir. Toplamda 280 milyon 561 bin dolarlık ihracat hacmine en fazla Mayıs ve Temmuz aylarında katkı sağlanmıştır. En az ihracat miktarı ise Haziran ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Dış ticaret verilerinin incelenmesinde sadece ihracat verilerinin incelenmesi doğru bir yöntem olmamakla birlikte, ihracatın ve ithalatın birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü ithalat ve ihracat dış ticaret dengesini sağlayan ayrılmaz iki unsurdur. Bu bağlamda Türkiye İstatistik Kurumu (2019) verileri doğrultusunda hazırlanan Tablo 6'da Ege Serbest Bölgesinin 2009 ve 2018 yılları arasındaki Türkiye ile gerçekleştirdiği ithalat miktarları verilmiş olup, ilgili miktarların Türkiye'deki tüm serbest bölgeler içerisinde gerçekleştirilen ithalat hacmindeki payı yüzdelik olarak belirtilmiştir.

Tablo 6. 2009 ve 2018 Yıllarına Göre Ege Serbest Bölgesinin İthalat Durumu

Yıllar	Ege Serbest Bölgesi (milyon dolar)	Serbest Bölgelerin Toplam İthalatı (milyar dolar)	ESBAŞ'ın Toplamdaki Payı (%)
2018	205.070	1.322.322	15,50
2017	248.930	1.564.460	15,91
2016	280.187	1.434.892	19,52
2015	277.040	1.227.213	22,57
2014	283.597	1.260.771	22,49
2013	291.672	1.267.869	23,00
2012	271.583	1.045.827	25,96
2011	235.971	1.038.057	22,73
2010	177.477	878.447	20,20

2009	140.134	965.287	14,51
------	---------	---------	-------

Kaynak: Araştırmacı tarafından Türkiye İstatistik Kurumunun 2019 verilerinden derlenmiştir.

2009 yılından itibaren Ege Serbest Bölgesinden gerçekleştirilen ithalat miktarının arttığı görülmektedir. 2009-2013 yılları arasındaki her yılın kendinden bir önceki yıla kıyasla ithalat miktarında artış görülmektedir. İlgili yıllar arasında en fazla artış 2010-2011 yılları arasında yaşanan 58 milyon 494 bin dolar iken, en az artış 2012-2013 yılları arasında 20 milyon 089 bin dolar ile gerçekleştirilmiştir. 2014 yılı sonrasında baktığımızda ise, 2015 yılına kadar bir önceki yıla kıyasla azalış olduğu görülmektedir. 2016 yılında ithalat miktarı 3 milyon 147 bin dolarlık bir artış göstermesine rağmen 2017 ve 2018 yıllarında tekrar azalma göstermiştir. Ege Serbest Bölgesinin ithalat hacmini tüm bölgelerden gerçekleştirilen ithalat hacmi ile kıyasladığımızda; 2012 yılı %25 oranı ile en fazla orana sahip iken, 2009 yılı %14,51 ile en az orana sahip yıldır. 2019 yılı içerisinde gerçekleştirilen ithalat oranlarının bir önceki yıla oranla artış veya azalış gösterdiğini incelemek amacıyla Tablo 7 oluşturulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumunun (2019) yılı verilerinin derlenmesi doğrultusunda oluşturulan Tablo 7’de Ege Serbest Bölgesinin Türkiye ile gerçekleştirdiği 2019 yılı içerisinde sekiz aylık ithalat hacmi ay bazında gösterilmiştir.

Tablo 7. Ege Serbest Bölgesi 2019 Yılı İthalat Miktarı (milyon dolar)

Aylar	Ege Serbest Bölgesi
Ocak	13.230
Şubat	11.969
Mart	14.226
Nisan	15.338
Mayıs	14.933
Haziran	10.376
Temmuz	14.982
Ağustos	8.758
Toplam	103.813

Kaynak: Araştırmacı tarafından Türkiye İstatistik Kurumunun 2019 yılı verilerinden derlenmiştir. Değerler Amerikan Doları üzerindedir.

2018 yılında 205 milyon 070 bin dolar olan ithalat hacmi 2019 yılının Ocak-Ağustos ayları içerisinde gerçekleştirilen ithalat hacmi ile kıyaslandığında: 2019 yılının sekiz aylık sürecinde ilgili oranın (205 milyon 070 bin dolar) tüm ithalatın %50'sini oluşturduğu görülmektedir. Ocak ayında 13 milyon 230 bin dolar, Ağustos ayında 8 milyon 758 bin dolarlık ithalat miktarı gerçekleştirilmiş olup; Ocak ayı ve Ağustos ayı arasında 4 milyon 472 bin dolarlık ithalat azalışı gerçekleşmiştir. Ege Serbest Bölgesinin Ocak ayından itibaren gerçekleştirdiği ithalat miktarı Ağustos ayı içerisinde azalış göstermektedir. Nisan ve Temmuz aylarında toplamda 103 milyon 813 bin dolar olan ithalat hacmine en fazla katkı sağlanmıştır. En az ithalat miktarı ise Ağustos ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

SONUÇ

Global rekabet şartları içerisinde faaliyette bulunan işletmeler ayakta kalabilmek için üretmiş olduğu ürünleri iç veya dış piyasaya satmak zorundadır. Dış ticaret işlemlerinin gerçekleştirilmesi süreci içerisinde birden fazla tarafın yer alması süreci daha da karmaşıklaştırmakta ve işlem sürecini hataya açık hale getirmektedir. Dış ticaret politikaları, hem sürecin işleyişini düzenleyen prosedürler ile süreci kolaylaştırmakta hem de vergiler, kısıtlamalar vb. faaliyetlerle işlem sürecini olumsuz etkileyebilmektedir.

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle birçok değişimin yaşandığı dünyada vergisel teşvikler ve ekonomik avantajların sunulduğu alanlar olan serbest bölgeler küresel rekabette avantajlı şekilde çıkabilmek için önemi olan yerlerdir. Sağlanan avantajlardan yararlanan ülkelerin dış ticaret hacminde artış meydana gelebilmektedir. Türkiye'de uygulanmasına 24 Ocak Kararları ile başlanılan serbest bölgeler; ülkelerin ihracatı artırmak, teknoloji ve bilgi transferini kolaylaştırmak ve ihracat odaklı üretime teşvik etmek ile ilgili olup ülkelerin gelişmişlik seviyelerini artırmada önemli bir unsurdur.

Ülkemizde faaliyet gösteren on sekiz adet serbest bölge bulunmakta olup, serbest bölgelerin bir kesiti olarak Ege Serbest Bölgesi çalışmamızda incelenmiştir. 2019 yılının Ocak ve Ağustos ayları içerisinde Türkiye'deki tüm serbest bölgelere gerçekleştirilen toplam ihracat miktarı 1 milyar 461 milyon 191 bin dolar iken, toplam ithalat miktarı 809 milyon 502 bin dolardır. 2019 yılının Ocak ve Ağustos ayları içerisinde serbest bölgelere gerçekleştirilen ihracat hacmi Ege Serbest Bölgesinde 280 milyon 56 bin dolar olup ithalat miktarından fazladır. Ek olarak ilgili oran ile Ocak-Ağustos ayları içerisinde en fazla ihracat yapılan serbest bölgedir. Ülke ekonomisi açısından ihracat oranının fazlalığı önemli bir avantaj olmakla birlikte, Ege Serbest Bölge içerisindeki bu fazlalık bölgenin gelişiminde ve gelecek yatırımlarda tercih edilebilirliğini artırabilecektir.

Ege Serbest Bölgesine gerçekleştirilen ihracat miktarının 2009 yılından itibaren arttığı görülmektedir. Ancak miktardaki artışlar dengeli bir şekilde olmayıp bazı zaman aralıklarında düşüşler yaşanırken, bazı zaman aralıklarında artışlar görülmektedir. 2009-2011 yılları arasında artış olduğu gözlemlenirken, 2010 yılından 2016 yılına kadar ihracat miktarı bir önceki yıl verisine göre azalarak ilerlemiştir. 2016 yılından sonra ihracat miktarı tekrar bir öncekiyle oranla artarak ilerleme göstermektedir. Ege Serbest Bölgesinin yıllar içindeki değişimi diğer serbest bölgelere gerçekleştirilen toplam ihracat miktarı ile kıyaslandığında ortalama %20'nin üzerinde bir paya sahiptir. Yıllar içinde yaşanan ekonomik değişiklikler ve beraberindeki diğer faktörler sebebiyle oran değişiklik gösterse de ihracat oranının en fazla olduğu serbest bölgeler içerisinde yer almaktadır. 2019 yılı verileri incelendiğinde ise Ocak-Ağustos ayları içinde gerçekleştirilen ihracat miktarı 2018 yılının %61'ini karşılamaktadır. İhracat miktarı Ocak ve Ağustos ayları içerisinde orantılı bir dağılım göstermemekle birlikte; artış ve azalışlar beraber gözlemlenmiştir. Ocak ayı ile Ağustos ayı kıyaslandığında, Ocak ayından Ağustos ayına kadar 6 milyon 703 bin dolarlık ihracat düşüşü yaşanmıştır. 2018 yılı aylık dağılımları 2019 yılı aylık dağılımlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. 2019 yılının sekiz aylık incelemesi gerçekleştirildiğinden dolayı bir önceki yıla oranla ihracat miktarının artış veya azalış göstereceği esasında net olarak ifade edilememektedir.

2009 yılından itibaren Ege Serbest Bölgesinden gerçekleştirilen ithalat miktarının arttığı görülmektedir. 2011-2016 yılları arasında ihracat miktarı azalırken ithalat miktarı artış göstermiştir. Ancak ithalat miktarı belirli zaman aralıklarında artış gösterirken belirli zaman aralıklarında azalış göstermektedir. 2009 yılından 2014 yılına kadar ithalat miktarı artış gösterirken, 2014-2015 yılları arasında azalış göstermektedir. 2016- 2017 yılları arasında artış gösterirken, 2018 yılında ithalat miktarı 2017 yılına göre azalmış ve 205 milyon 070 bin dolar olmuştur. 2009 yılından 2018 yılı arasında 64 milyon 936 bin dolarlık ithalat artışı bulunmaktadır. 2018 yılında Ege Serbest Bölgesinden gerçekleştirilen ithalat miktarı, tüm serbest bölgelerden gerçekleştirilen ithalat miktarının ortalama %15'ini oluşturmaktadır. Son on yıllık değişime bakıldığında, en fazla ithalat gerçekleştirilen yıl 2013 yılı olup; serbest bölgelerden gerçekleştirilen toplam ithalat içerisindeki payı %23'dir. Buna karşılık serbest bölgelerden gerçekleştirilen toplam ithalat içerisindeki payının %25 ile en fazla olduğu yıl 2012 yılıdır. 2019 yılı verileri incelendiğinde Ocak-Ağustos ayları içerisinde gerçekleştirilen ithalat miktarı 2018 yılının %50'sini karşılamaktadır. İthalat miktarı Ocak-Ağustos ayları arasında orantılı bir dağılım göstermemekle beraber; hem artış hem de azalış göstermektedir. Ocak ayı ile Ağustos ayı kıyaslandığında 4 milyon 562 bin dolarlık ithalat düşüşü yaşanmıştır. İthalat miktarı en fazla Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilirken, en az Ağustos ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. 2019 yılının sekiz aylık incelemesi gerçekleştirildiğinden dolayı bir önceki yıla oranla ithalat miktarının artış veya azalış göstereceği esasında net olarak ifade edilememektedir. Ancak serbest bölgelerin ihracatı artırmak ve ihracat odaklı üretime teşvik etmek amacı göz önünde bulundurulduğunda ithalat oranındaki artışın olumsuz bir durum olmadığı düşünülmektedir.

Türkiye'de bulunan serbest bölgeler içerisinde Ege Serbest Bölgesi 2019 yılının Ocak ve Ağustos ayları içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirdiğimiz bölgemizdir. Ayrıca 2009 ve 2018 yılları içerisinde toplam ihracat payı içerisinde serbest bölgelerden gerçekleştirilen ihracat oranına katkısı %20-%30 arasında değişiklik gösterdiği görülmekte olup, genele vurulduğunda kayda değer bir orandır.

ÖNERİLER

Ege Serbest Bölgesinin Türkiye ile gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat faaliyetlerinin incelenmiş olduğu çalışma, Ege Serbest Bölgesinde ticari katkı sağlayabilen her türlü (depolama, ambalajlama, sigortalama, taşımacılık vb.) faaliyetin incelemesi gerçekleştirilerek Ege Serbest Bölgesinin genel incelemesi yapılabilir. Diğer serbest bölgelerden herhangi biriyle kıyaslanarak genişletilebilmesinin yanında, 2019 yılının aylar bazında da incelenmesi önerilir. İlaveten ana amaçları olan ihracatı artırma ve yatırım çekme özelliklerinden yola çıkılarak, Ege Serbest Bölgesinin veya diğer serbest bölgelerden herhangi birinin, belirlenen müteselsil yıllar arasındaki ihracat oranının incelenmesinin alan yazına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, İ., & Yapraklı, S. (2007). Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Gaziantep Serbest Bölgesi'nin Etkilerine İlişkin Bir Saha Araştırması. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 91-102.
- Çakır, E. (2018). Serbest Bölgelerin İstihdama Etkisi: Antalya Serbest Bölge Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Antalya
- Dölek, A. (2013). *Serbest Bölge İşlemleri*. İstanbul: Umut Kitap Basım Yayın.
- Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi, <https://www.esbas.com.tr/tr/> (Erişim Tarihi: 30.10.2019)
- Ekonomi Bakanlığı. (https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.pdf) (Erişim Tarihi: 10.12.2019)
- Gürsoy, M. O. (2018). Serbest Bölge Modeli Uygulamada Mersin Serbest Bölge Örneği, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mersin.
- Hava, H. T. (1999). Serbest Bölgeler ve Ege Serbest Bölgesi: Bir Durum Değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 113-124.
- Huang, D., Van, V. T., Hossain, M. E., & He, Z. (2017). Shanghai Pilot Free Trade Zone and Its Effect on Economic Growth: A Counter-Factual Approach. *Open Journal of Social Sciences*, 5, 73-91. Doi: 10.4236/jss.2017.59006
- Kaya, F. (2011). *Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Madani, D. (1999). A Review of The Role Impact of Export Processing Zones. *Policy Research Working Paper*.
- Muzhdabayeva, F. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesi'nin İzmir Ekonomisine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü:İzmir.
- Öztürk, L. (2013). Serbest Bölgelerin Geleceği: Türkiye Açısından Değerlendirme. *Uluslararası İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 76-86.Doi: 10.11122/ijmeb.2013.9.19.77
- Selen, U. (2017). *Gümrük İşlemleri ve Değerlendirilmesi*. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.
- Shayah, M. H., & Qifeng, Y. (2015). Development of Free Zones in United Arab Emirates. *Proceedings of the First Middle East Conference on Global Business, Economics, Finance and Banking*, 1(2), 286-294.
- Toprak, M. (2019). Bölgesel Gelişme Dinamikleri Ekseninde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Etkileri: Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Tümenbatur, A. (2012). Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 339-356.
- Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim Tarihi: 10.10.2019).
- Waters, J. J. (2013). Achieving World Trade Organization Compliance for Export Processing Zones While Maintaining Economic Competitiveness for Developing Countries. *Duke Law Journal*, 63(2), 481-524.

